

John Martinussen:

Marxismen, klassekampen og den sociale orden

Anmeldelse af

Curt Sørensen: Marxismen og den sociale orden. Spørgsmålet om forklaringen på og ændringen af den sociale orden og det politisk-taktiske element i den marxistiske teoriudvikling, eksemplificeret ved elementer af teoriudviklingen i II. Internationale. - Et bidrag til diskussionen om marxismens specifikke egenart og afgrænsningen over for den borgerlige sociologi. Grenå, GMT, 1976. 665 pp. (Historievidenskabs Skriftrække Nr. 4).

Blandt de karakteristiske træk ved den marxistiske teoriudvikling og debat i Danmark igennem den sidste halve snes år er især tre forhold iøjnespringende. For det første har denne teoriudvikling og debat fundet sted i praktisk taget fuldstændig afsondrethed fra de ikke-marxistiske eller borgerlige samfundsvidenskaber. Der har kun undtagelsesvist været tale om en dialog med, endsige kritik af teoridannelsen inden for disse samfundsvidenskaber. De mange angreb på og letkøbte sejre over den såkaldte positivisme er i denne sammenhæng irrelevante, fordi denne karikatur af de borgerlige samfundsvidenskaber er et forlængst bortgået spørgsmål, der kun går igen uden for de egentlige samfundsforskeres rækker. For det andet har den nævnte marxistiske teoriudvikling og debat været kendetegnet af en ekstrem fraktionering, undertiden grænsende til sekterisme. Der har kun været gjort ganske få forsøg på samarbejdning af teori-elementer udarbejdet inden for forskellige retninger eller "skoler". Seriøs kritik har det også skortet på. Den væsentligste funktion, disse uensartede teoriansatser har haft for hinanden, har været at tjene som kontrastmodeller i forbindelse med fremhævelsen af egne fortræffeligheder. For det tredje har den danske marxisme i 1960'erne og første halvdel af 1970'erne primært været en universitetsmarxisme uden nævneværdig anknytning til arbejderbevægelsen. Undertiden er dette endog blevet begrundet med en påstand om, at der slet ikke eksisterer nogen arbejderbevægelse i ordets egentligste forstand. Mere alment er den teoretiske tendens kommet til udtryk i form af manglende

interesse for såvel den europæiske som den specielt danske arbejderbevægelses historie og erfaringer.

Disse tre tendenser har naturligvis ikke været enerådende, og meget tyder på at modsatrettede strømninger netop nu gør sig gældende i tiltagende udstrækning. Curt Sørensens omfangsrige værk kan i så henseende måske komme til at markere et vendepunkt i den danske debat. Bogen udgør i kraft af både de emner den tager op og den måde, hvorpå disse behandles, en reaktion imod de ovenfor nævnte tendenser. Man finder således ikke her nogen jomfrunalsk skræk for mere intim omgang med de borgerlige samfundsvidenskaber; tværtimod sættes marxismens forhold til disse i fokus, og det er ikke en karikatur af de borgerlige samfundsvidenskaber, der gøres til genstand for drøftelse, men derimod den borgerlige sociologi i dens mere udviklede form. Videre repræsenterer Curt Sørensens arbejde ikke kun en enkelt retning inden for marxismen. Der gennemgås og drøftes teorielementer og politisk-taktiske opfattelser fra et større antal retninger, og ser man bort fra de ofte unødvendigt polemiske angreb på de danske kapitallogikere, er hele fremstillingen præget af bestræbelser på at fremhæve det bedste i de forskellige "skoler" og politiske bevægelser, uden at dette dog altid indebærer forfatterens ubetingede accept af selv de "bedste" teoriensatser. Formuleret lidt anderledes tegnes der i bogen et billede af marxismen som en mangfoldighed af mere eller mindre modstridende opfattelser, og det er denne mangfoldighed, der søges afgrænset og karakteriseret ved sin egenart over for de borgerlige samfundsvidenskaber. Dette implicerer noget for nyere dansk marxistisk teoridebat atypisk, nemlig en bestræbelse på også at udfinde det fælles for i øvrigt uensartede approaches og opfattelser inden for den marxistiske tradition.

Hvad den ovenfor nævnte tredje karakteristik af den danske marxisme angår, den manglende anknytning til arbejderbevægelsen, er der i Curt Sørensens arbejde ganske vist ikke tale om nogen anknytning til den danske arbejderbevægelse. Spørgsmålet drøftes overhovedet ikke konkret, men der er til gengæld på det almene plan, og illustreret med udviklingen i II. Internationale, en yderst dybtgående behandling af relationen imellem arbejderbevægelsens kamp og den marxistiske teoriudvikling, og i forlæn-

gelse heraf argumenteres der overbevisende for en sammensmeltning af det teoretiske arbejde og den politiske praksis - en argumentation, som jeg skal vende tilbage til nedenfor.

Brudet med de ovenfor omtalte tendenser i nyere dansk marxisme følger af selve hovedproblemstillingen, der kort sagt er spørgsmålet om marxismens specifikke egenart. Det er som et led i behandlingen af denne omfattende problematik, Curt Sørensen kommer ind på forholdet imellem marxismen og den borgerlige sociologi, de forskellige retninger inden for marxismen, og forholdet imellem den marxistiske teoriudvikling og arbejderbevægelsen. Bogen indledes med en præsentation af den overordnede problemstilling i sammenhæng med en første terminologisk afklaring og en kortfattet karakteristik af grundlæggende samfundskonceptioner. Herefter følger i det første af de to store hovedafsnit en på det abstrakte plan gennemført drøftelse af marxismen som en samfundsteori. Det søges præciseret, hvilke elementer der indgår i denne samfundsteori. Det er en slags "ekstensiv" eller omfangslogisk fastlæggelse af marxismen. I begge henseender trækkes der grænser i forhold til de borgerlige samfundsvidenskaber, specielt i forhold til traditionerne efter Durkheim, Comte og de klassiske elitister og i forhold til nyere behavioralistiske samfundsvidenskaber.

Med hensyn til fastlæggelsen af, hvilke elementer der indgår i marxismen, fremhæves for det første den dialektisk-materialistiske grundopfattelse, for det andet den historiske materialisme eller den materialistiske historieopfattelse, for det tredje kritikken af den politiske økonomi og de dertil knyttede teoriansatser om klasser, stat og ideologi under kapitalismen, og for det fjerde hvad der betegnes som det politisk-taktiske teori-element og den politiske position. Alle disse elementer indgår i en uadskillelig helhed. I overensstemmelse med denne grundopfattelse tager Curt Sørensen afstand fra enhver form for reduktionisme, hvadenten det drejer sig om en reduktion af marxismen til kritikken af den politiske økonomi eller til en sociologi eller til et hvilket som helst af de nævnte elementer. Allerede i denne ekstensive fastlæggelse af marxismen begynder en demarkationslinje over for den borgerlige sociologi og de borgerli-

ge samfundsvidenskaber i bredere forstand at aftegne sig. Det formuleres blandt andet på den måde, at et af de specifikke kendetegn for marxismen er dens totalitetsperspektiv. Det er ikke et enkelt aspekt ved samfundet, der hypostaseres som objekt for den marxistiske teori, men derimod samfundsstrukturerne i deres helhed, de såkaldte "Verhåltnisse", og den dermed forbundne eller korresponderende sociale adfærd eller "Verhalten". I den videre afgrænsning over for specielt de nyere behavioralistiske samfundsvidenskaber betoner Curt Sørensen disses ensidige fokuseren på den sociale adfærd, hvorimod marxismen netop kendetegnes ved en fremhævelse af dialektikken imellem "Verhåltnisse" og "Verhalten". Men i øvrigt er det naturligvis ikke her muligt at gå ind på den mere detaljerede redegørelse for marxismens egenart. Kun de mest almene betragtninger i bogen kan referes. Og en af disse er som nævnt det for marxismen særegne totalitetsperspektiv. En anden af Curt Sørensens overordnede og under den ekstensive fastlæggelse af marxismen henhørende betragtninger er den, at det politisk-taktiske teorielement er noget for marxismen egenartet. De borgerlige samfundsvidenskaber, hedder det, er kun beskuende; de udforsker den samfundsmæssige virkelighed eller den sociale orden, som den faktisk eksisterer - eller rettere: dette er deres intention. Det samme gælder for marxismen som videnskab, men pointen er nu, at marxismen er andet og mere. Det er ikke blot teorier om den eksisterende sociale orden, men tillige en teori om, hvorledes denne orden eller virkelighed forandres. Denne sidstnævnte bestanddel af marxismen er netop, hvad Curt Sørensen betegner som det politisk-taktiske teorielement. Det betragtes som en nødvendig og integral del af al genuin marxisme, og opfattes altså samtidigt som noget egenartet for denne i sammenligning med den borgerlige sociologi og dermed beslægtede andre samfundsvidenskaber.

I den intensive fastlæggelse af marxismen, i forsøget på at præcisere indholdet af de enkelte hovedelementer, føres afgrænsningen over for den borgerlige sociologi videre, blandt andet i forbindelse med gennemgangen af det materialistiske historiesyn og under drøftelsen af klassekampen og dens rolle i samfundsudviklingen. Sideløbende med denne afgrænsning præsentere-

res en lang række marxistiske teoretikere og deres mere specifikke fortolkninger og modifikationer af Marx' og Engels' teoretiske konstruktioner. I denne præsentation og drøftelse er der lagt vægt på at udfinde både forskelle og ligheder, og ydermere betones det vedvarende hvilket "niveau" forskellene gør sig gældende på, således at en nok så markant uenighed om et specifikt teorielement ikke forveksles med de mere fundamentale forskelle imellem marxisme og ikke-marxisme. Det virker ganske befriende i en tid, hvor dette at afvige fra en bestemt retning ofte side-stilles med en afvigelse fra selve den marxistiske tradition. Kun de danske kapitallogikere omtales på en måde, som efterlader nogen usikkerhed m.h.t. Curt Sørensens syn på deres tilknytningsforhold til marxismen. Den i øvrigt karakteristiske betoning af det for de mange uens marxistiske retninger fælles vis-à-vis den borgerlige sociologi indebærer imidlertid på ingen måde at de refererede synspunkter og teoriansatser undgår kritik. Tværtimod lægges der stor vægt på en sådan kritik. Allerede foreliggende kritiske kommentarer til en given teoriansats gennemgås, og Curt Sørensen føjer i reglen hertil sine egne overvejelser, oftest på en sådan måde, at resultatet er blevet en vis samarbejdning af forskellige grundsynspunkter, begreber og teser.

Det første hovedafsnit og dermed første bind af værket afsluttes med generelle overvejelser om det politisk-taktiske teorielement i marxismen og i sammenhæng hermed hele relationen imellem klassekampen og teoriudviklingen. Denne del af fremstillingen danner overgangen til den centrale problematik i det andet hovedafsnit. Her kommer Curt Sørensen nærmere ind på det politisk-taktiske teorielement, både i mere almene vendinger og i forbindelse med en omhyggelig gennemgang af teoriudviklingen og de politiske overvejelser, herunder den gensidige kritik, i II. Internationale. En særlig indgående behandling får Kautsky, Bernstein, Lenin og Luxemburg, men herudover præsenteres et væld af teoretikere og politikere inden for den tyske og den russiske arbejderbevægelse. Det gælder her som for hele det første hovedafsnit, at bogen i høj grad udmærker sig ved en sjælden spændvidde, og der dokumenteres et litteraturkendskab, der bestemt ikke er mindre sjældent. Gennemgangen af II. Internationales teoreti-

kere tjener flere formål. For det første er disse teoretikere i sig selv interessante, fordi de efter Curt Sørensens opfattelse har bidraget væsentligt til videreudviklingen af Marx' og Engels' teori, især for så vidt angår det politisk-taktiske teorielement, men også for så vidt angår de dermed nært sammenhængende teorier om den kapitalistiske stat og det borgerlige demokrati. For det andet er II. Internationales teoretikere værd at ofre opmærksomhed, fordi de var andet og mere end blot teoretikere i dette ords gængse betydning. De var tillige aktive i kampen for socialisme og stod dermed i så nær forbindelse med den virkelige klassekamp, at de må formodes at repræsentere hvad Curt Sørensen betegner som arbejderbevægelsens kamperfaringer. Kendskab til disse erfaringer anses netop for at være en nødvendig forudsætning for udviklingen af det politisk-taktiske teorielement, der som ovenfor nævnt indgår som integral bestanddel i marxismen. For det tredje kan en gennemgang og drøftelse af teoriudviklingen i II. Internationale, hvis denne udvikling ses i sin samfundsmæssige sammenhæng, fungere som illustration af den tætte forbindelse imellem på den ene side klassekampen og hele den øvrige samfundsmæssige konjunktur og på den anden side bevidsthedsdannelsen og teoriudviklingen. Det er denne problematik, der mere end noget andet sammenkæder bogens mange enkeltafsnit og temaer.

I det første hovedafsnit drøftes forbindelsen imellem samfundsudvikling og bevidstheds- og teoriudvikling generelt og abstrakt. Blandt de centrale problemstillinger finder man hele erkendelsesproblematikken, afspejlingsteorierne og spørgsmål vedrørende bevidsthedsformernes afhængighed af den materielt eksisterende virkelighed. I det andet hovedafsnit samles opmærksomheden mere om forholdet imellem arbejderbevægelsen og den marxistiske teoriudvikling, og det drøftes hvilke forhold der betinger udbredelsen og intensiveringen af en proletarisk klassebevidsthed. Altsammen sættes det videre i relation til handlingsmulighederne, til spørgsmålet om de objektive grænser for en samfundsforandrende politisk praksis. Dermed vendes relationen klassebevægelse-teori så at sige om, og det er netop kendetegnende for Curt Sørensens behandling af hele denne problematik, at han opfatter relationen dialektisk. Det er ikke kun et spørgsmål om bevidstheds- og teoriudviklingens afhængighed af klassekampen og

den samfundsmæssige konjunktur; det er i lige så høj grad et spørgsmål om den kollektive bevidstheds, specielt den som teori formulerede bevidstheds, funktion og indvirken på politisk praksis og dermed potentielt på hele samfundsudviklingen. Henimod bogens slutning, og specielt i selve det opsummerende afslutningskapitel, træder det sidstnævnte perspektiv tydeligt frem. Curt Sørensen fremhæver her meget stærkt, at den marxistiske teori for at leve op til sit navn og sin egenart må rumme både en analyse af de faktiske samfundsforhold og dermed en specifikation af de objektive grænser for en samfundsforandrende praksis og desuden politisk-taktiske teorielementer, der angiver et realiserbart handlingsprogram for en konkret arbejderbevægelse. For at den marxistiske teori kan blive i stand til at fungere på denne måde, mener Curt Sørensen, at den vedvarende skal udarbejdes inden for rammerne af selve arbejderbevægelsen. Kun under den forudsætning kan teoriudviklingen i sig indoptage de for udformningen af et realiserbart handlingsprogram nødvendige kamperfaringer indhøstet af arbejderbevægelsen. Den marxistiske teoriudvikling kan altså ikke baseres alene på den videnskabelige udforskning af de samfundsmæssige strukturer og den dermed samhørende sociale adfærd, men må tillige baseres på arbejderbevægelsens historiske og aktuelle kamperfaringer. Uden arbejderbevægelse, ingen marxisme. Dermed er marxismen ikke reduceret til "Frage der Taktik", til det politisk-taktiske teorielement, men det er lige før, man i afslutningskapitlet kunne ønske sig en tilsvarende markant understregning af de øvrige hovedelementer som nødvendige bestanddele af den marxistiske teori.

Det er en væsentlig bog, Curt Sørensen har skrevet. Den rummer vægtige indlæg i mangan standende debat, både i Danmark og i andre europæiske lande, både blandt marxister og blandt ikke-marxister. Enhver deltager i den teoretiske samfundsdebat må for sin egen skyld stifte bekendtskab med denne fremstilling, uanset, at - eller måske netop fordi - den på de fleste formentlig vil virke provokerende og irriterende mange steder. Men derudover kan bogen læses med udbytte i adskillige andre henseender. Den kan fungere som en grundig indføring i marxistisk samfundsteori; specielt kan den for enhver ikke-marxistisk samfundsforsker tjene til korrektion af et helt katalog af konventionelle fejlslappede

ser af, hvad Marx og andre marxister faktisk har skrevet. Dertil kommer den særlige indføring i teoriudviklingen under II. Internationale. Videre kan det fremhæves, at den præsenterede litteratur spænder så vidt, at der formentlig for enhver vil være en del at hente alene i den henseende. Men det vigtigste argument for at anbefale Curt Sørensens bog forbliver dog indeholdt i den meget selvstændige behandling af den centrale problemstilling.,